

SCHAKTNINGSÖVERVAKNING LÄNGS MED DELAR AV KYRKOGLATAN OCH LILLA VATTUGRÄND

Arkeologisk undersökning

L1951:5633
Väster 2:1
Gävle stad
Gävle kommun
Gästrikland

Anders Altnér

SCHAKTNINGSÖVERVAKNING LÄNGS MED DELAR AV KYRKOGATAN OCH LILLA VATTUGRÄND

Arkeologisk undersökning

L1951:5633
Väster 2:1
Gävle stad
Gävle kommun
Gästrikland

Rapport 2021:25
Anders Altner

Länsmuseet Gävleborgs rapportserie

Rapportserien innefattar rapporter inom länsmuseets verksamhetsområden arkeologi, bebyggelsehistoria, byggnadsvård, kulturmiljövård, etnologi, konst- och kulturhistoria.

Du kan själv ladda hem rapporter i PDF-format från länsmuseets hemsida www.lansmuseetgavleborg.se

Rapporter, böcker och mycket annat kan du köpa/beställa i länsmuseets butik butik@xlm.se eller 026-65 56 35.

Utgivning och distribution:

Länsmuseet Gävleborg
Södra Strandgatan 20, 802 50 Gävle
www.lansmuseetgavleborg.se

© Länsmuseet Gävleborg 2021

Omslagsbild: Kyrkoherdebostället och Lilla Vattugränd till vänster i bild, nedanför heliga Trefaldighetskyrkan. Foto från SSÖ. Carl Larssons Fotografiska Ateljé AB. XLM.CL001068. Länsmuseet Gävleborg. Det undersökta schaktet låg till höger om huset och väster ut, nedanför kyrkan.

Staten har rätt att sprida dokumentationsmaterialet och rapporten enligt CC BY-licens. Lantmäteriverkets kartor omfattas ej av denna licens.

Allmänt kartmaterial från Lantmäteriverket. Medgivande MS2010/01366.

ISSN 0281-3181

Print: Länsmuseet Gävleborg

INNEHÅLL

Sammanfattning	5
Bakgrund	6
Målsättning och metod	6
Fornlämningsmiljö och topografi	7
Tidigare undersökningar	7
Historiska kartor och källor	7
Resultat	8
Fynd	9
Förslag till fortsatta åtgärder	10
Referenser	10
Historiska kartor	10
Administrativa uppgifter	11
Bilaga 1. Kartor	12
Bilaga 2. Sektionsritningar	15
Bilaga 3. Fotografier	19
Bilaga 4. Anläggningslista	23
Bilaga 5. Fyndlista	23

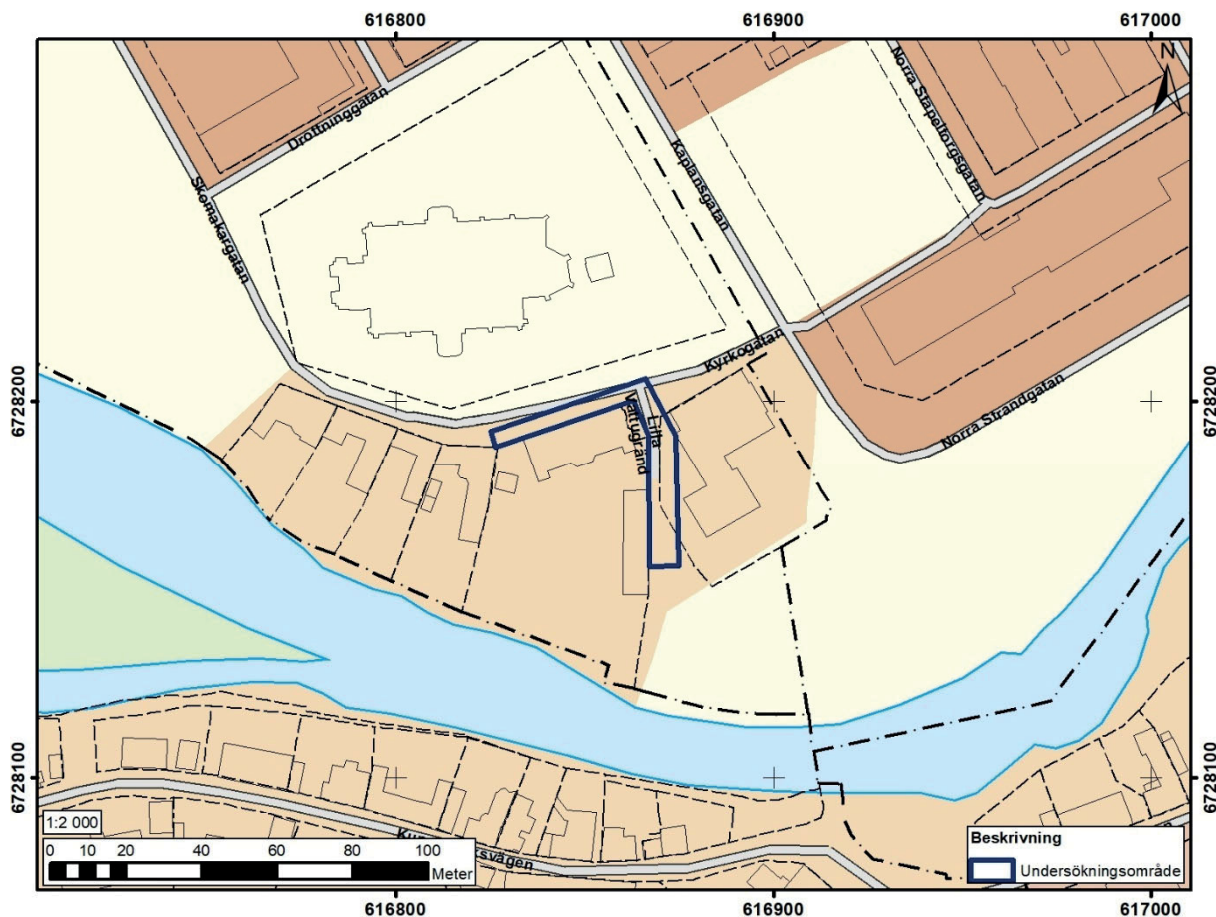

Figur 1. Undersökningsområdet markerat med mörkblå cirkel på utdrag ur Lantmäteriets fastighetskarta. Skala 1:100 000.

Länsmuseet Gävleborg har under maj månad år 2020 utfört en arkeologisk undersökning längs med delar av Kyrkogatan och Lilla Vattugränd i Gävle. Undersökningen utfördes i samband med att Gävle Energi AB skulle gräva för nya elkablar och fiber. Arbetet berörde fornlämning L1951:5633 (RAÄ nr Gävle 51:1) som utgörs av Gävle stads äldre stadslager.

I schaktkanterna iakttoogs bärlager, utfyllnadslager och enstaka kulturlager i form av ett brandlager (A105) och en äldre markhorisont (A108).

Schakten grävdes inte ner till steril nivå. Flertalet stick med jordsond antyder att det finns kulturlager kvar under 0,6 meter i Kyrkogatan och under 1 meter i Lilla Vattugränd. Flera stick med jordsond i schaktet i Kyrkogatan visade spår av träfibrer på cirka 1 meters djup, samt möjliga större stenar som till synes ligger i linje med gatans sträckning.

LÄNSMUSEET GÄVLEBORG – SCHAKTNINGSÖVERVAKNING LÄNGS MED DELAR AV
KYRKO GATAN OCH LILLA VATTUGRÄND

BAKGRUND

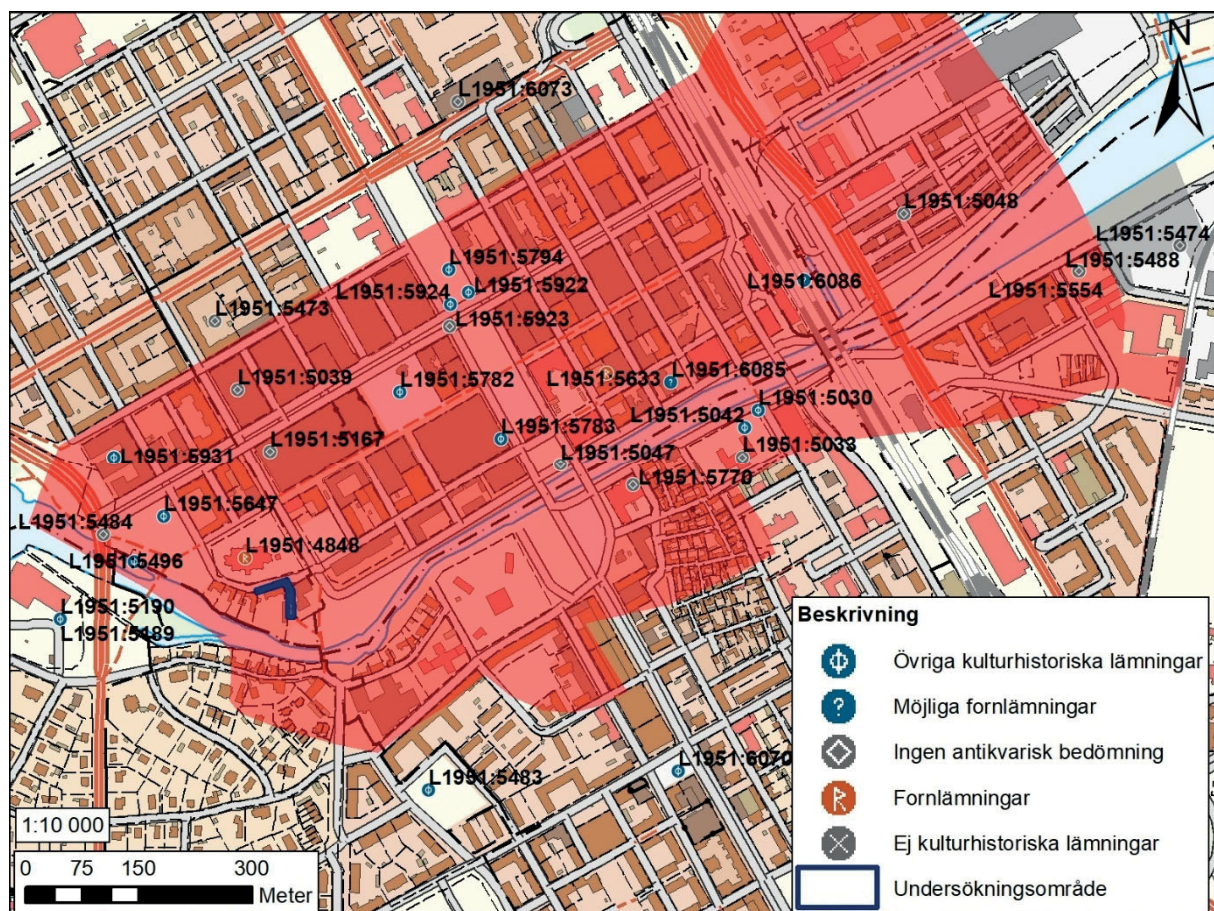
Gävle Energi AB har schaktat för elledningar och optofiberkabel inom delar av Kyrkogatan och Lilla Vattugränd i Gävle. Arbetet berörde fornlämning L1951:5633 som utgörs av Gävle stads historiska stadslager. Läns museet Gävleborg utförde undersökningen efter beslut av Länsstyrelsen Gävleborg (Lst dnr 6143-2019, daterat: 2019-10-22). Arbetet utfördes under perioden 2020-05-15 till och med 2020-06-01.

MÅLSÄTTNING OCH METOD

Målsättningen med undersökningen var att dokumentera eventuella anläggningar och kulturlager för att tillvarata kunskap som kan komma att bidra till Gävle stads historia och utveckling och kan ligga som grund för framtida samhällsplanering.

Undersökningen utfördes i form av övervakning, efterkontroll och dokumentation vid schaktning med grävmaskin. Schaktet mättes in med RTK-GPS.

Resultatet från den arkeologiska undersökningen ska kunna användas vid länsstyrelsens fortsatta tillståndsprövning och utgöra underlag inför eventuella kommande arkeologiska åtgärder. Resultaten skall också kunna användas som underlag i företagets fortsatta planering.

Figur 3. Utdrag ur Lantmäteriets fastighetskarta och Riksantikvarieämbetets kulturmiljöregister. Skala 1:10 000.

FORNLÄMNINGSMILJÖ OCH TOPOGRAFI

Undersökningsområdet ligger inom den västra delen av fornlämning L1951:5633 som utgör Gävle stads historiska stadslager från senmedeltid och framåt (figur 3).

Gävle stad är uppbyggt på en kombination av siltig lera och postglacial sand, samt historiska och sentida utfyllnadsmassor, huvudsakligen från 1800-talet och 1900-talet. Enligt *Sveriges geologiska undersöknings* register ligger undersökningsområdet inom ett område bestående av postglacial sand, lera och silt.

TIDIGARE UNDERSÖKNINGAR

Endast enstaka mindre undersökningar har gjorts i närheten av undersökningsområdet.

År 1868 gjordes ett fynd av guldring vid Kvarnparken i samband med rivning av en kajmur. Daterad till 1500-tal (Aagård 1984).

År 1980 utförde Riksantikvarieämbetet, UV, en arkeologisk schaktningsövervakning inom kvarteret Stadsdiket där flera fynd påträffades. Fynden har daterats till 1500-talet till och med 1600-talet (Syse 1980).

År 1983 utförde Riksantikvarieämbetet, UV, en arkeologisk schaktningsövervakning inom kvarteret Pastorn där främst utfyllnadsmassor påträffades. Påträffade fynd har daterats till 1600-talet till och med 1700-talet (Syse 1983).

Under okänt år vid grävning inom kvarteret Notarius påträffades sandstensplattor vilka har tolkats utgöra rester av ett torg (Aagård 1984).

År 1986 utförde Riksantikvarieämbetet, UV, en arkeologisk schaktningsövervakning inom kvarteret Atenéum. Fynd som gjordes vid schaktningsövervakningen har daterats till 1600-talet till och med 1800-talet (Mogren 1987).

År 2001 utförde Läns museet Gävleborg en arkeologisk schaktkontroll inom kvarteret Notarius. Fyndmaterialet har daterats till 1600-talet till och med 1700-talet (Sandberg 2004).

År 2004 utförde Läns museet Gävleborg en arkeologisk schaktkontroll inom kvarteret Kärrlandet. Inget av antikvariskt intresse påträffades (Sandberg 2004).

År 2005 utförde Läns museet Gävleborg en arkeologisk undersökning inom Strandparken. Inga anläggningar eller orörda kulturlager påträffades. Påträffade fynd har daterats till 1700-talet till och med 1800-talet (Ulfhielm 2007).

År 2018 utförde Läns museet Gävleborg en arkeologisk undersökning längs med en del av Kyrkogatan. Endast utfyllnadsmassor påträffades i samband med undersökningen (Ulfhielm 2018 Pm dnr 629/320).

År 2019 utförde Läns museet Gävleborg en arkeologisk undersökning inom delar av Kyrkogatan, Norra Skeppargatan och Norra Slottsgatan. I samband med undersökningen påträffades en stenläggning av flat sandsten vid Rådhuset. I övrigt iaktogs endast fyllnadsmassor efter tidigare ledningsdragningar (Löjdström 2019).

HISTORISKA KARTOR OCH KÄLLOR

Gävle stad nämns i Erik av Pommerns skattebok för år 1413 och staden fick sina stadsprivilegier år 1446 med friheter att bland annat bedriva handel med utlandet och

andra inhemska hamnar. Denna frihet till utlandshandel har dock stundom inskränkts under 1500-talet och 1600-talet.

Det historiska kartmaterialet berör tiden 1600-tal till och med ekonomiska kartan år 1967.

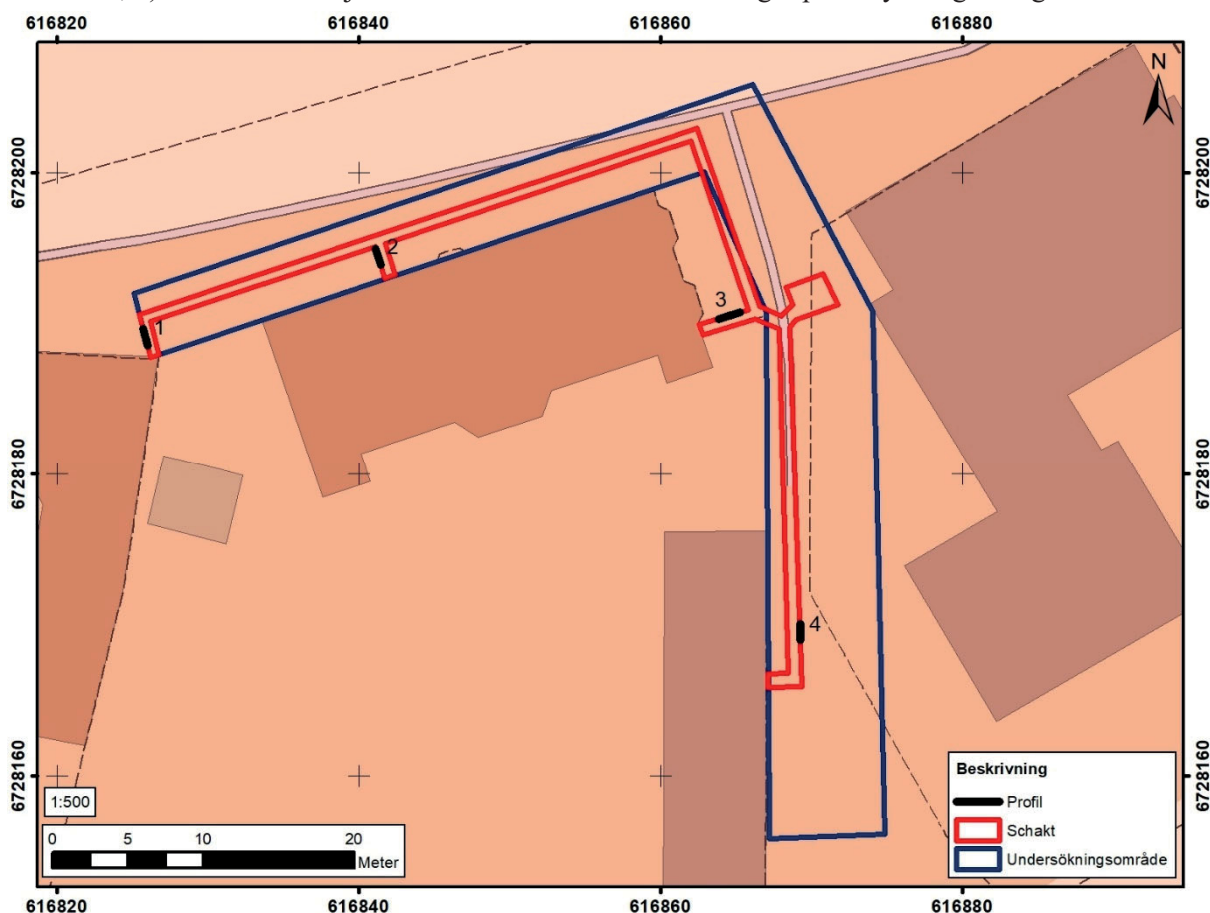
De tidigaste kända kartorna över Gävle stad är från 1646 och en odaterad karta, som troligen är från 1630-talet. Utöver stadens administrativa byggnader, slottet med tillhörande byggnader och kyrkan redovisas inte många byggnader i kartmaterialet, utöver stolphärbren och fiskebodan. Möjligen finns en byggnad utritat direkt öster om kyrkan och skulle då kunna utgöra Gävle gymnasium och trivialskola. Dock redovisar kartan en fastighet som borde utgöra prästgården (bilaga 1, figur 6).

Det historiska kartmaterialet antyder att det alltid legat en väg längs med sträckningen för Kyrkogatan och Lilla Vattugränd. Lilla Vattugränd tappade kontakten till Gavleån under första hälften av 1900-talet (figur 5 och bilaga 1, figur 6–9).

RESULTAT

I samband med undersökningen grävdes ett 40 meter långt schakt inom Kyrkogatan vid kyrkoherdebostaden (bilaga 2, figur 10, 11 och bilaga 3, figur 14, 15). Vid Korsningen grävdes ett 40 meter långt schakt söderut längs med Lilla Vattugränd till Olofsgården (bilaga 2, figur 12, 13 och bilaga 3, figur 16–20). Fyra tvärgående schakt grävdes för att ansluta till befintlig bebyggelse. Schaktet i Kyrkogatan var cirka 0,6 meter brett och 0,6 meter djupt medan schaktet i Lilla Vattugränd var cirka 1 meter brett och 1 meter djupt.

Inom schaktet i Kyrkogatan iaktogs endast utfyllnadslager (figur 4 och bilaga 1, figur 7, 8). Vid stick med jordsond i botten av schaktet iaktogs spår av ytterligare lager

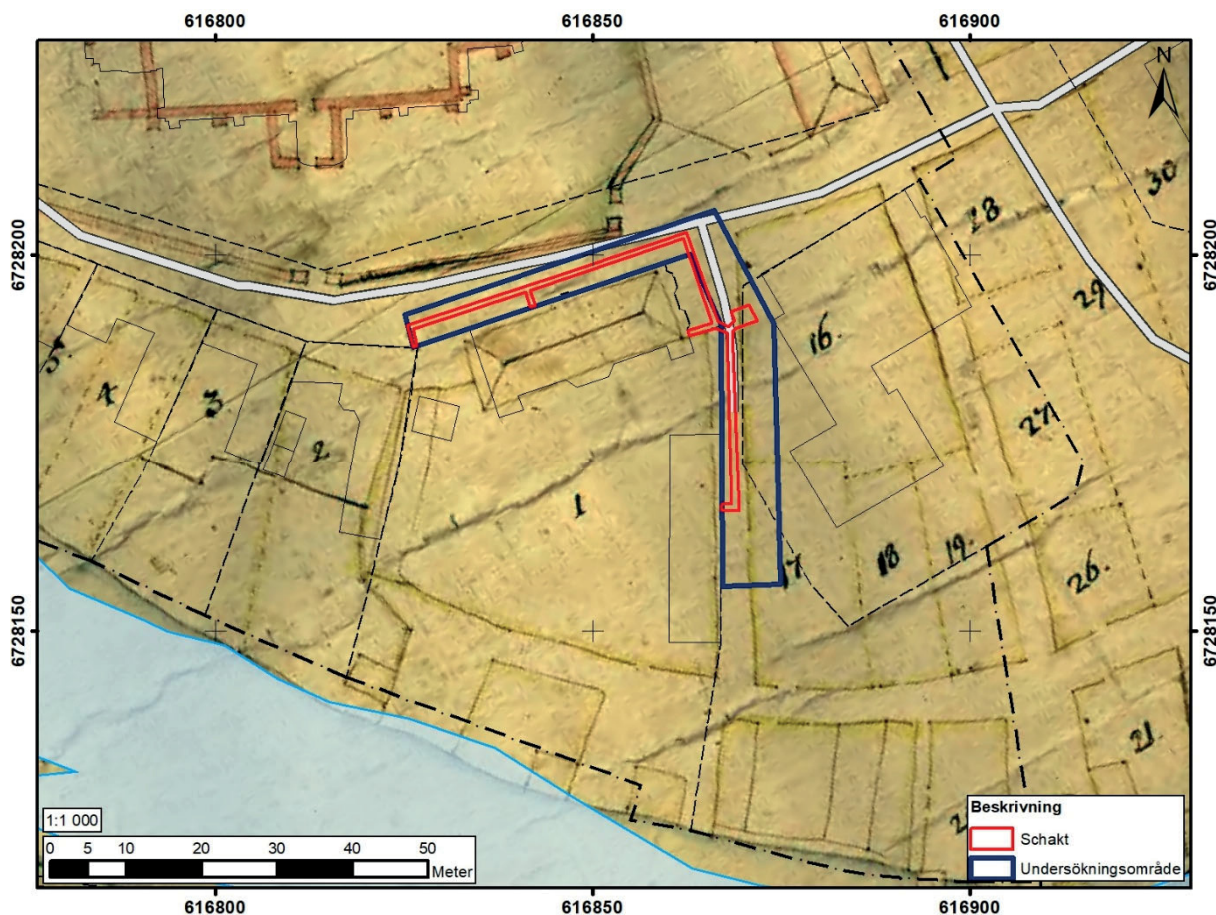
Figur 4. Utdrag ur Lantmäteriets fastighetskarta. Skala 1:2 000.

liggandes i nivå under det grävda schaktets botten. Spår av träfibrer och potentiell sten kan möjligen indikera att bebyggelse lämningar kan finnas kvar i området.

Schaktet inom Lilla Vattugränd grävdes djupare än schaktet i Kyrkogatan och här iakttogs också rester av kulturlager bestående av ett troligt brandlager A105 och en äldre markhorisont A108. Övriga lager utgjorde fyllnadsmassor och utfyllnadslager.

Den nuvarande prästgården uppfördes år 1764, men enligt en historisk karta från år 1706 skall det tidigare ha funnits ett pastorsboställe på samma plats. Troligen uppförde man det nya huset på samma grund som det äldre (figur 5). Inom fastigheten skall det också ha funnits ett stall och en ladugård.

Det finns inga uppgifter om att prästgården skall ha brunnit ner i någon av stadsbränderna så det är osäkert vad kollager A105 representerar.

Figur 5. Utdrag ur Lantmäteriets fastighetskarta. I bakgrunden ligger 1706 års karta (LMA 21-gäs-20). Skala 1:1 000.

Fynd

Sammanlagt påträffades elva föremålsfynd som registrerades under sju fyndposter, F1-7 (bilaga 3, figur 21 och bilaga 5, tabell 2). Fynden framkom inom lager A108 i schakt OS101 längs med Lilla Vattugränd. Fynden bestod av taktegel (F1), keramik av rödgods (F3), majolika (F4) och flintgods (F5), samt glas (F2), skaft av kritpipa (F6) och en knapp av koppar/brons (F7). Fynd F7 har tillvaratagits och förvaras på läns museet i väntat på fyndfördelning. Övriga fynd har kasserats efter registrering och dokumentation.

FÖRSLAG TILL FORTSATTA ÅTGÄRDER

Länsmuseet Gävleborg anser att inga ytterligare åtgärder är nödvändiga i samband med den arkeologiska undersökningen.

REFERENSER

- Aagård, G-B. 1984. Gävle. Medeltidsstaden 62. Riksantikvarieämbetet.
- Elfstrand, P. 1956. Gävle stads tänkebok. Gästriklands kulturhistoriska förening.
- Fyhrvall, O. 1901. Bidrag till Gefle stads historia och beskrivning.
- Karlström, T. 1974. Gävle stadsbild. Bebyggelsehistoria och samhällsutveckling till 1900-talets början.
- Löjdström, F. 2019. Schaktning vid Kyrkogatan. Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning. RAÄ 51:1, Gävle stad och kommun, Gästrikland. Rapport Länsmuseet Gävleborg 2019:12.
- Syse, B. 1980. Schaktkontroll av medeltida stadslager i Kv Stadsdiktet. RAÄ Rapport.
- Syse, B. 1983. Provundersökning, Kv Pastorn, Gävle. RAÄ Rapport.
- Ulfhielm, B. 2009. Det äldsta Gävle. Ett projekt kring arkeologi i staden 1935–2006 samt arkeologisk undersökning i Strandparken. RAÄ 51, Gävle stad och kommun, Gästrikland 2005. Rapport Länsmuseet Gävleborg 2009.01.
- Ulfhielm, B. 2018. Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning. Gävle 51:1 inom fastighet Norr 2:1 Kyrkogatan, Gävle stad och kommun. Gävleborgs län. Länsmuseet Gävleborg PM – Dnr 629/320.

Historiska kartor

Lantmäteristyrelsens arkiv (LMS):

- V14-1:1. Gävle stad. Stadsplan odaterad (Troligen 1630-tal).
- V14-1:3. Gävle stad. Stadsplan år 1741.
- V14-1:15. Gävle stad. Stadsplan år 1810.

Lantmäterimyndigheternas arkiv (LMA):

- 21-gäs-26. Gävle stadsägor i Sörby. Geometrisk avritning år 1701.
- 21-gäs-20. Gävle stad. Stadsplan år 1706.
- 21-gäs-1. Gävle stad. Stadsplan år 1748.

Rikets allmänna kartverks arkiv (RAK):

- J133-13h5e67, Gävle, Ekonomiska kartan år 1967.

Riksarkivet: Svenska stads- och fästningsplaner (KRA):

- KrA 0424:036:027, Gamla stadsplanen, Gävle, år 1646.
- KrA 0424:036:032, Grundritning över Gävle stad, år 1796.

Gävle kommunarkiv (KA):

- K/GS/22/K2/1. Renritning av 1706 års stadsplan över Gävle stad. År 1892.
- FO/4282. Rosenbaums karta över Gävle och Strömsbro. År 1861.
- FO/9300. Karta över Gävle stad. År 1837.
- FO/9019. Plankarta över Gävle stad. År 1901.
- FO/15561. Bergkvist karta över Gävle stad. År 1950.
- K/J/2/F13/2. Almegrens karta över Gävle stad år 1879.

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Länsstyrelsens diarienummer: 6143–2019

Länsstyrelsens beslutdatum: 2019-10-17

Länsmuseet Gävleborgs diarienummer: 946/320

Undersökningstid: 2020-05-12 – 2020-05-22

Projektledare: Anders Altner

Personal: Anders Altner

Fastigheter: Väster 2:1, Kyrkogatan och Lilla Vattugränd

Socken: Gävle stad

Kommun: Gävle kommun

Koordinatsystem: Sweref 99 TM

Höjdsystem: RH 2000

Exploateringsarea: 520 m²

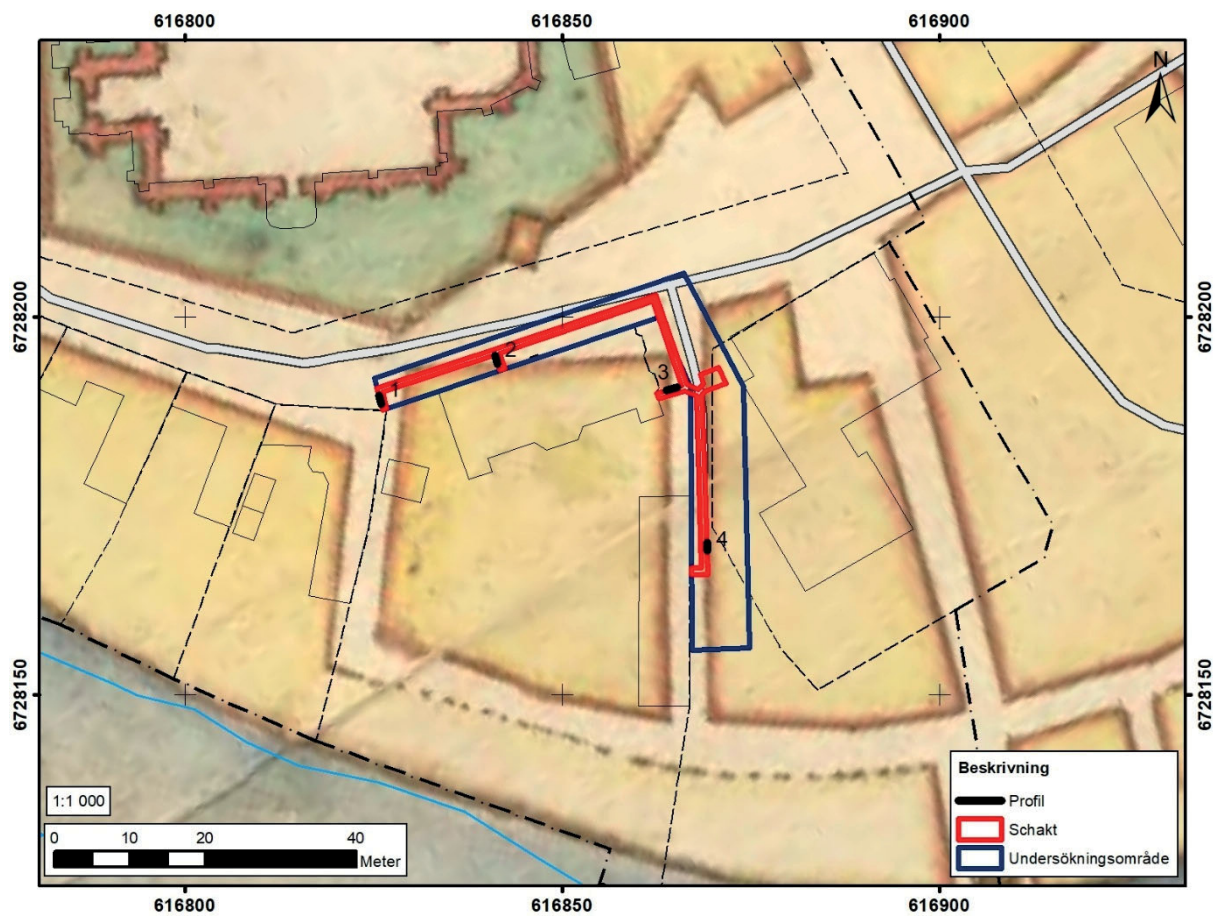
Undersökt area: 70 m²

Arkeologitimmar i fält: 8 timmar

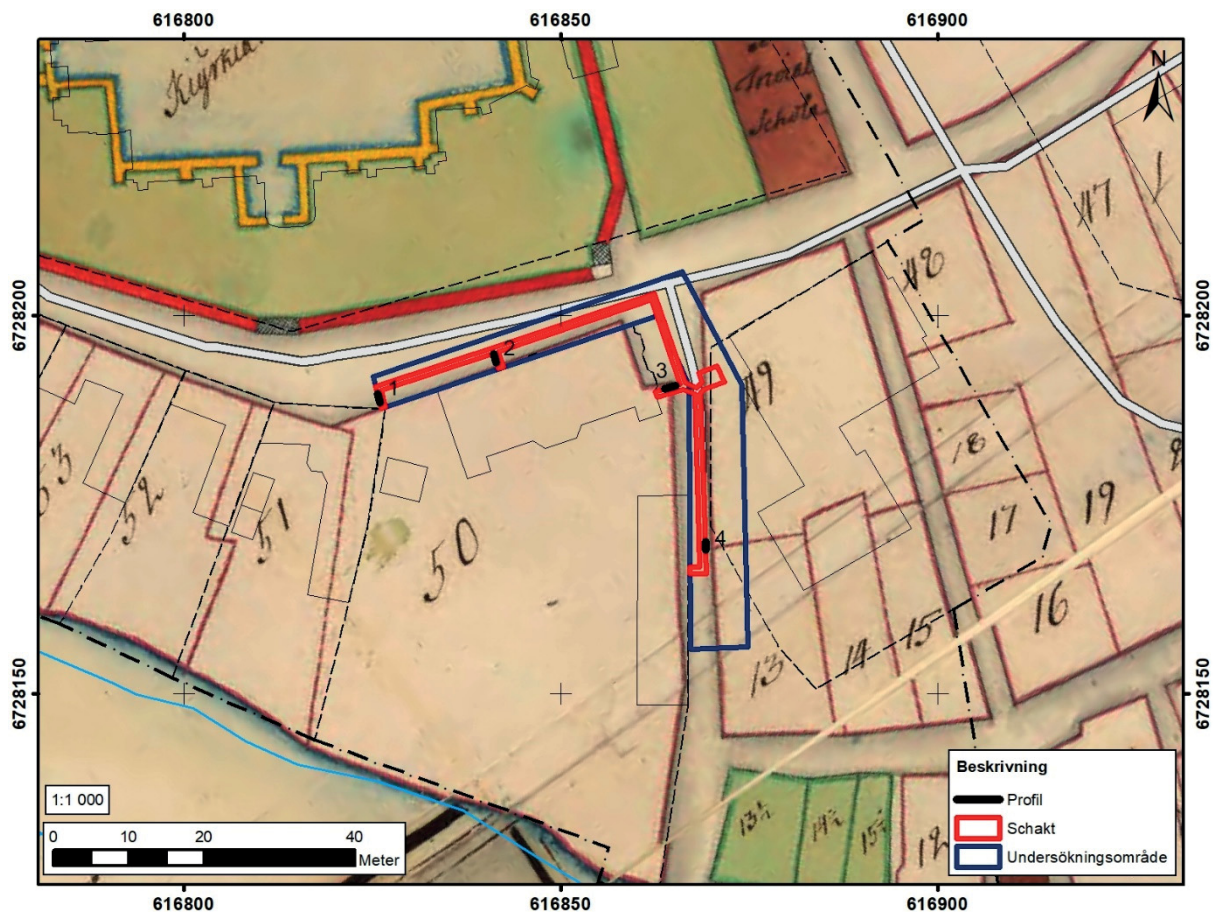
Dokumentationshandlingar: 10 fotografier och 2 shapefiler.

Fynd: Fynd nr F7 har tillvaratagits. Övriga fynd har kasserats.

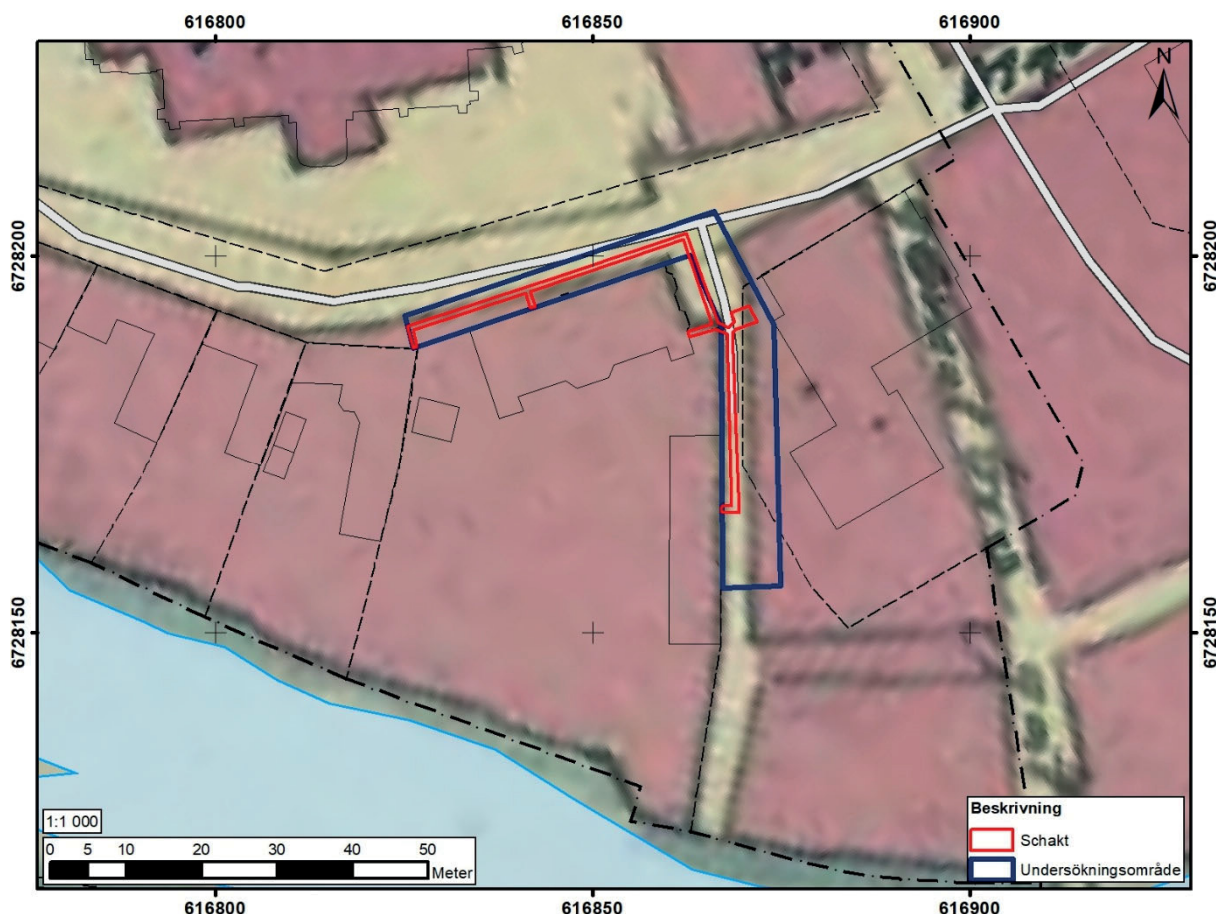
BILAGA 1. KARTOR

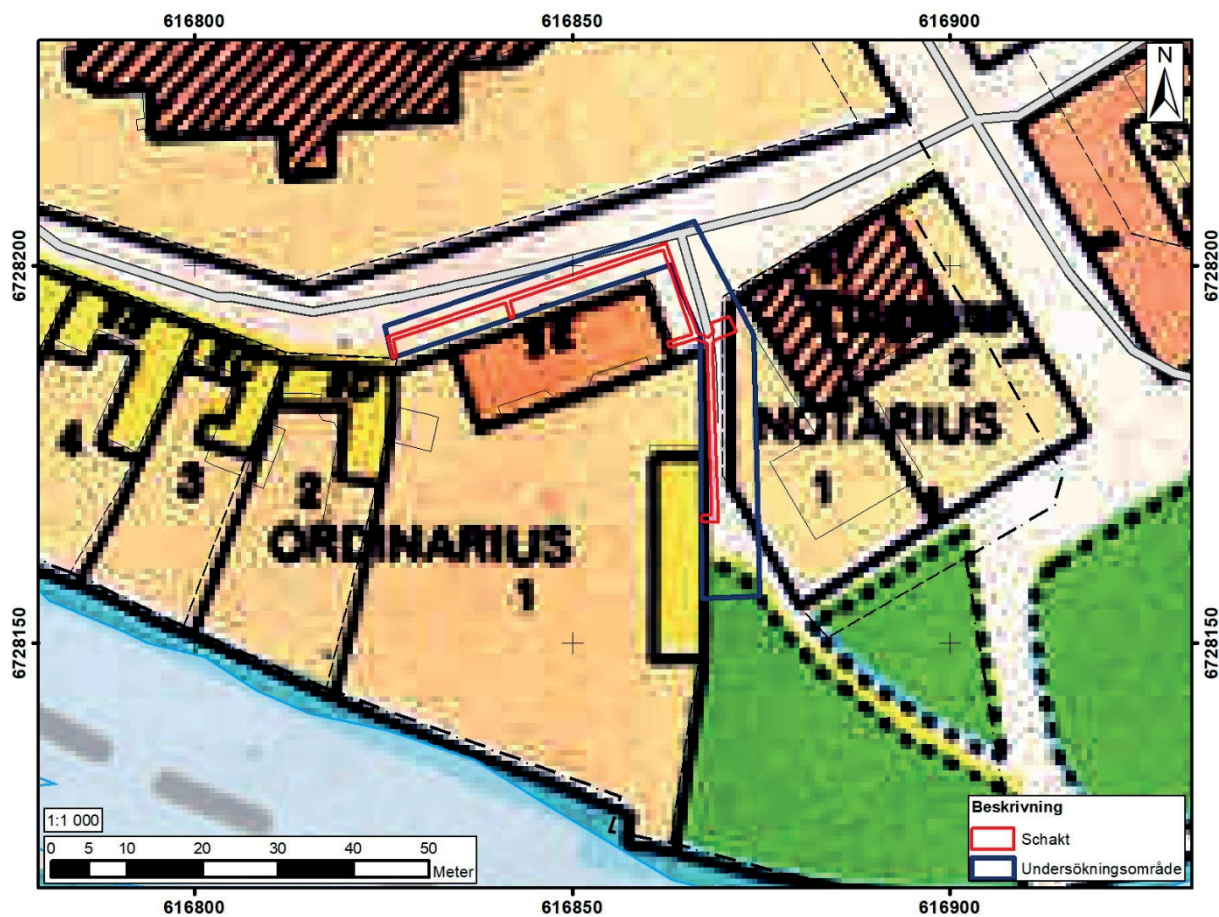
Figur 6. Utdrag ur Lantmäteriets fastighetskarta. I bakgrunden ligger 1646 års karta (KrA 0424:036:027). Skala 1:1 000.

Figur 8. Utdrag ur Lantmäteriets fastighetskarta. I bakgrunden ligger 1741 års karta (LMS V14:1-3). Skala 1:1 000.

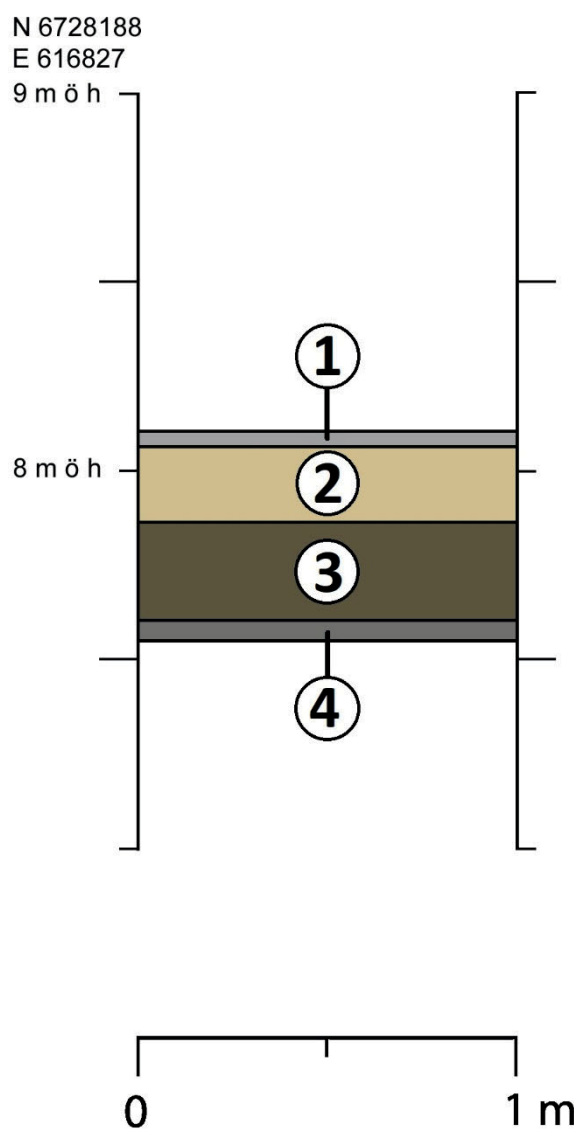

Figur 7. Utdrag ur Lantmäteriets fastighetskarta. I bakgrunden ligger 1810 års karta (V14-1:15). Skala 1:1 000.

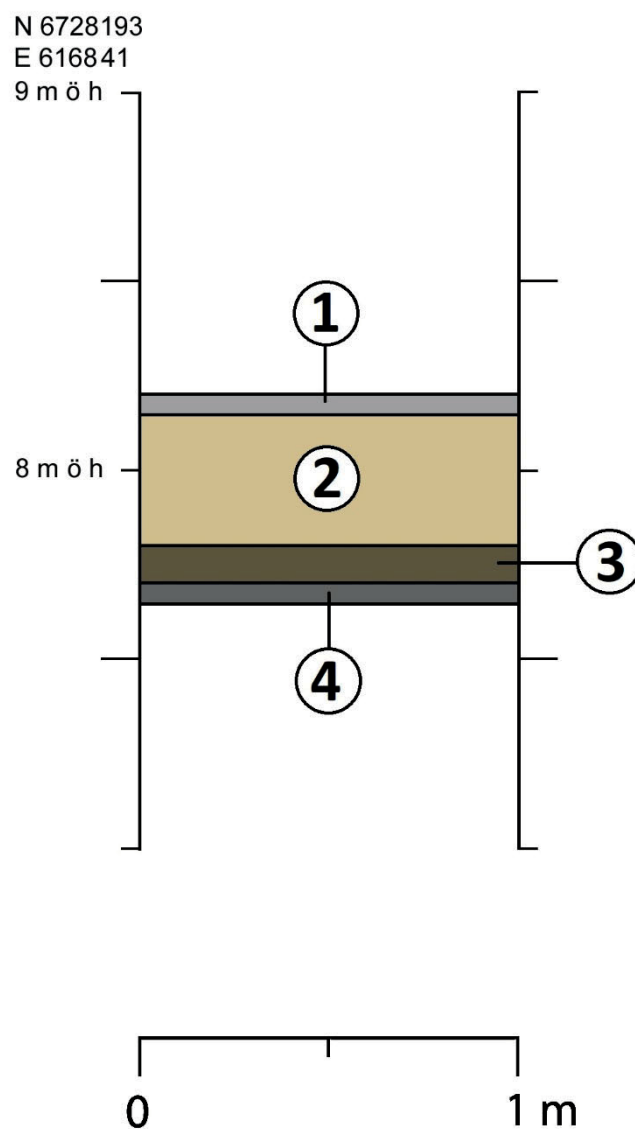

Figur 9. Utdrag ur Lantmäteriets fastighetskarta. I bakgrunden ligger 1950 års karta (FO/15561). Skala 1:1 000.

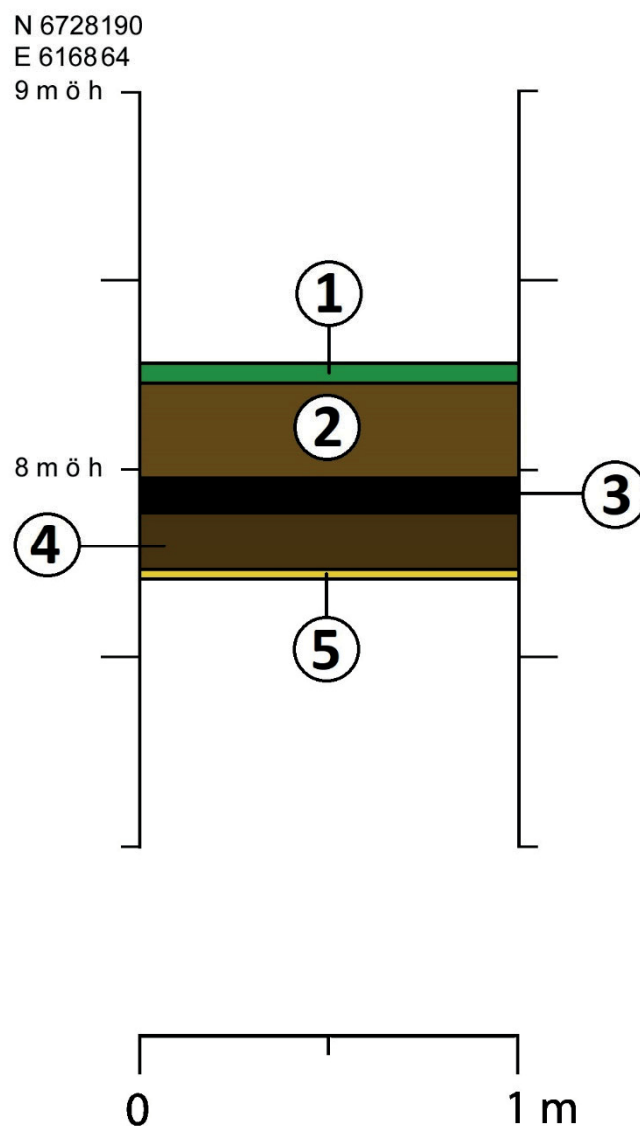
BILAGA 2. SEKTIONS-RITNINGAR

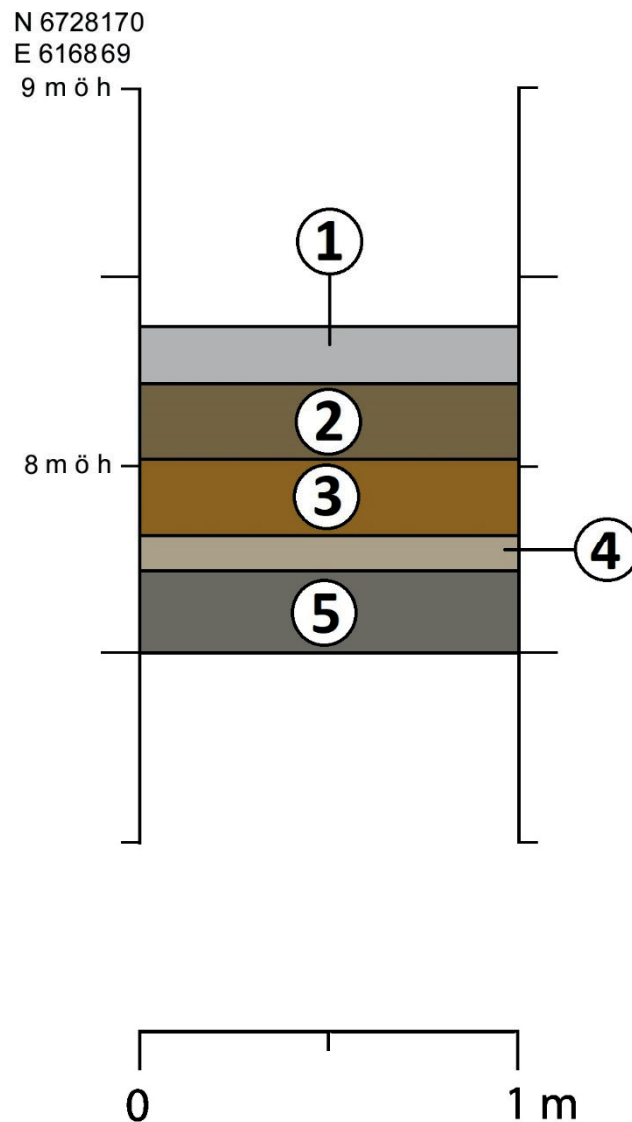
Figur 10. Sektionsritning 1. Kyrkogatan mot västsydväst. 1). Stenplattor. 2). Bärlager, 0,2 meter tjockt. 3). A102. Gråbrun humös sand med enstaka tegelkross, kol och sot, 0,25 meter tjockt (Utfyllnadslager?). 4). A103. Grå siltig lera, 0,05 meter tjockt (utfyllnad?). Vid stick med jordsond iaktogs ytterligare lager under schaktets botten. Skala 1:20.

Figur 11. Sektionsritning 2. 1). Stenplattor. 2). Bärlager, 0,35 meter tjockt. 3). A102. Gråbrun humös sand med enstaka tegelkross, kol och sot, 0,1 meter tjockt (Utfyllnadslager?). 4). A103. Grå siltig lera, 0,05 meter tjockt (utfyllnad?). Vid stick med jordsond iakttogs ytterligare lager under schaktets botten. Skala 1:20.

Figur 12. Sektionsritning 3. Korsningen Kyrkogatan och Lilla Vattugränd i grönyta mot nordväst. 1). Gräs. 2). A104. Humös sand med enstaka tegelkross, 0,25 meter tjockt. 3). A105. Kollager med inslag av tegelkross, 0,1 meter tjockt. 4). A106. Humös sand med enstaka tegelkross, 0,2 meter tjockt. 5). A107. Gulgrå kompakt sand. Vid stick med jordsond iaktogs ytterligare lager under schaktets botten. Skala 1:20.

Figur 13. Sektionsritning 4. Lilla Vattugränd mot öster. 1). Grus (vägyta). 2). A108. Gråbrun humös sand med taktegel, tegelkross, glas, spik och porslin, 0,2 meter tjock (äldre markhorisont?). 3). A109. Finkornig sand med enstaka kolflag och tegelkross, 0,2 meter tjockt. 4). A110. Varvad gulgrå siltig sand, 0,1 meter tjockt. 5). A111. Siltig sand med tegelkross, 0,1 meter tjockt. Vid stick med jordsond iakttogs ytterligare lager under schaktets botten. Skala 1:20.

BILAGA 3. FOTOGRAFIER

Figur 14. Schaktet i Kyrkogatan. Foto: mot östnordöst av Anders Altnér.

Figur 15. Anslutningsschakt i Kyrkogatan. Foto: mot västsydväst av Anders Altner.

Figur 16. Schaktet i Lilla Vattugränd vid prästgården. Foto: mot sydväst av Anders Altner.

Figur 17. Norra delen av schaktet i Lilla Vattugränd. Foto: mot syd av Anders Altner.

Figur 18. Södra delen av schaktet i Lilla Vattugränd. Foto: mot syd av Anders Altner.

Figur 19. Foto över anslutningsschakt i grönyta vid korsningen Kyrkogatan och Lilla Vattugränd. Foto: mot sydväst av Anders Altner.

Figur 20. Kollager i schaktet vid korsningen Kyrkogatan och Lilla Vattugränd. Foto: mot nordväst av Anders Altner.

Figur 21. Fyndfoto. Fota av Anders Altner.

BILAGA 4. ANLÄGGNINGSLISTA

ID nr	Längd (m)	Bredd (m)	Riktning	Djup (m)	Beskrivning
OS100	40	0,6		0,6	Schakt. Bestående av två utfyllnadslager A102 och A103. Två anslutningsschakt grävdes, 2×0,5 meter stora. Sektionsritningar i bilaga 2, figur 10–11.
OS101	40	1		1	Schakt. Bestående av två utfyllnadslager A104, A106–A107 och A109–A111. Två anslutningsschakt grävdes, 1,5–3×0,5 meter stora. Sektionsritningar i bilaga 2, figur 12–13.
A102	40			0,05–0,25	Utfyllnadslager i schakt OS100.
A103	40			0,05	Utfyllnadslager i schakt OS100.
A104	30			0,25	Utfyllnadslager i anslutningsschakt vid schakt OS101.
A105	1,5	Minst 0,5		0,1	Kollager i anslutningsschakt vid schakt OS101. Sektionsritning bilaga 2, figur 9 och bilaga 3, figur 16–17.
A106				0,2	Utfyllnadslager i anslutningsschakt vid schakt OS101.
A107				Minst 0,05	Utfyllnadslager i anslutningsschakt vid schakt OS101.
A108				0,2	Äldre markhorisont i schakt OS101. Fynd F1-F7.
A109				0,2	Utfyllnadslager i schakt OS101.
A110				0,1	Utfyllnadslager i schakt OS101.
A111				Minst 0,2	Utfyllnadslager i schakt OS101.

Tabell 1. Anläggningslista

BILAGA 5. FYNDLISTA

ID nr	Typ	Material	Antal	Beskrivning	Åtgärd
F1	Taktegel	Bränd lera	4	Fyra fragment taktegel. Kasserat.	Kasserat
F2	Kärl	Glas	2	Två fragment av glas från möjligen bägare eller flaska. Kasserat.	Kasserat
F3	Kärl	Bränd lera.	1	Ett fragment mynning av keramik kärl av rödgods. Spår av glasyr på mynningskanten. Kasserat.	Kasserat
F4	Kärl	Bränd lera	1	Ett fragment av majolikafat. Helglaserat med blå målad floradekor. Kasserat.	Kasserat
F5	Kärl	Bränd lera	1	Ett fragment brätte av fat av flintgods. Kasserat.	Kasserat
F6	Kritpipa	Piplera	1	Ett fragment av kritpipsskaft. Kasserat.	Kasserat
F7	Knapp?	Koppar/brons	1	En knapp av koppar/brons. Oval, 16×8 millimeter med ögla på baksidan. Utseendet efterliknar någon typ av kärna eller fröväxt	Kasserat

Tabell 2. Fyndlista

LÄNSMUSEET GÄVLEBORG, SÖDRA STRANDGATAN 20, 802 50 GÄVLE. WWW.LANSMUSEETGAVLEBORG.SE